

Türkiye'nin İlk İlahiyat Fakültesinin Tarihi (1900-1933)

A History of the First Faculty of Theology in Turkey (1900-1933)

Kitap İncelemesi: Ünver, Metin & Hüseyin Sarıkaya. *Üç Devir Bir Fakülte Türkiye'nin İlk İlahiyat Fakültesinin Tarihi (1900-1933)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2022, XXVIII + 218 s., [20] s. (Ekler), [6] s. (Dizin), ISBN: 978-605-07-0963-6, e-ISBN: 978-605-07-0932-2

İbrahim Coşkun¹

¹Arař.Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Erzincan, Türkiye

ORCID: İ.C. 0000-0001-8968-1508

Sorumlu yazar/Corresponding author:

İbrahim Coşkun, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türkiye

E-posta/E-mail: ibrahim.coskun@erzincan.edu.tr

Başvuru/Submitted: 09.08.2023 • **Kabul/Accepted:** 08.01.2024

Atıf/Citation: Coşkun, İbrahim. "A History of the First Faculty of Theology in Turkey (1900-1933)." Metin Ünver ve Hüseyin Sarıkaya'nın "Üç Devir Bir Fakülte Türkiye'nin İlk İlahiyat Fakültesinin Tarihi (1900-1933)" adlı eserinin değerlendirmesi. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 25, 1 (2024): 185-189. <https://doi.org/10.26650/oba.1340095>

Anahtar Sözcükler: Dârülfünûn, İlahiyat Fakültesi, II. Abdülhamid, İstanbul Üniversitesi

Keywords: Dârülfünûn, Faculty of Theology, II. Abdülhamid, Istanbul University

Metin Ünver ve Hüseyin Sarıkaya'nın kaleme aldığı *Üç Devir Bir Fakülte: Türkiye'nin İlk İlahiyat Fakültesinin Tarihi (1900-1933)* adlı kitap, 1900 yılında Dârülfünûn bünyesinde kurulan ve 1933 yılına kadar faaliyette kalan Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk İlahiyat fakültesinin tarihini teşkilat, müfredat ve öğrenci zaviyesinden ele almaktadır. Bu yönüyle çalışma hem ele alınan kurumun arşivi hem de Türkiye'de konuya dair

kullanılabilecek arşivlerden elde edilen zengin bir belge ve materyali değerlendirerek aynı zamanda ele alınan dönemin sosyo-kültürel fotoğrafını da ortaya koymuştur.

Osmanlı Devleti'nde Avrupa modelinde bir yükseköğretim kurumu, yani üniversite kurma fikri on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren gündemde olmuş ve birçok teşebbüsün ardından Dârülfünûnun teşekkülü ve beraberinde şimdiki adıyla İlahiyat Fakültesinin de tesisi ile sonuçlanmıştır. Bu başarılı neticenin temelini bir bakıma II. Mahmud (1808-1839) döneminde aramak gerekiyor. Zira Sultan'ın direktifleriyle medreselerin yanında yeni teşkil edilen okulların eğitim işlerini yürütmek için Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti (1826) ve Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti (1838) gibi yeni nezaretler kurulmuştur. Yükseköğretimi düzenleme adına üniversite kurma düşüncesi bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Üniversite fikrini hayata geçirmek amacıyla 1846'da teşekkül eden Maârif-i Umûmiyye Nezâreti, aynı yıl Dârülfünûnun kurulması yolunda ilk adımı atarak mimar Gasparo T. Fossati'den Sultanahmet ile Ayasofya arasında bir üniversite binası yapmasını istemiş, ancak yapımının neredeyse yirmi yıl sürmesi bu girişimi sekteye uğratmıştır. Binanın tümüyle inşası 1865'te bitmişse de 1863 yılından itibaren yapının tamamlanmış olan kısımlarında halka açık dersler verilmeye başlanmıştır. Yaklaşık iki yıl süren bu derslerin ardından hem yükseköğretim kurumuna öğrenci gönderecek yeterli altyapının olmaması hem de yeni binanın fazlaca büyük olması hasebiyle Dârülfünûn kapatılmış ve binası da Maliye Nezâretine verilmiştir. Yarım kalan bu ilk teşebbüsün ardından ikinci girişim 1869-1872 yılları arasında gerçekleşmiş, ancak bu ikinci girişim de uzun ömürlü olamamıştır. Üniversite, "Dârülfünûn-ı Sultânî" adıyla 1874-75 yılında üçüncü kez açılmıştır. Hukuk, Mühendislik ve Edebiyat bölümleriyle eğitime başlayan Dârülfünûn, Avrupa modellerinde olduğu gibi bütün yüksek eğitim kurumlarını tek çatı altında toplama girişimini gerçekleştirememiş ve faaliyetlerini ancak 1881 yılına kadar devam ettirebilmiştir. Bu tarihten sonra Hukuk, Tıp ve Mülkiye gibi yüksek eğitim kurumları, bağımsız birer mektepler olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bahse konu bu girişimlerin ardından II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümü olan 31 Ağustos 1900 yılında "Dârülfünûn-ı Şâhâne" adıyla üniversite kalıcı olarak kurulmuştur. Nizâmname'sinde belirtildiği üzere üniversite; Edebiyat, Fen ve Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye şubeleri (fakülte) şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Açılan üç şubeden biri olan İlahiyat Fakültesi, 1900-1912 arasında Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye, 1912'den sonra Dârülfünûn-ı Osmânî Ulûm-ı Şer'îyye Şubesi adını almış ve son olarak Cumhuriyet döneminde 1924'ten 1933 yılına kadar İstanbul Dârülfünûnu İlahiyat Fakültesi ismiyle anılmıştır. Daha özet bir ifadeyle İlahiyat Fakültesi, II. Abdülhamid, İttihâd ve Terakkî ve Cumhuriyet dönemlerinde üç farklı isim altında üç farklı döneme şahit olmuştur.

Dârülfünûn hakkında bugüne kadar çeşitli akademik araştırmalara konu olmuş ve önemli yayınlar yapılmıştır. Mehmed Ali Aynî'nin *Dârülfünûn Târîhi* konu hakkında ilk çalışma olması hasebiyle önemlidir. Emre Dölen'in *Türkiye Üniversite Tarihi* adlı 5 ciltlik

eseri kullandığı arşiv malzemeleriyle bu alanda yapılmış en kapsamlı araştırmalardandır. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun *Dârülfünun* adlı 2 ciltten oluşan eseri de öne çıkan incelemelerin başında gelmektedir. Mehmet Saray'ın *İstanbul Üniversitesi Tarihi:1453-1933* isimli incelemesi üniversiteye dair neşredilen talimatnamelere yer vermesi bakımından önemlidir. Ali Arslan'ın doktora tezini kitaplaştırdığı *Dârülfünun'dan Üniversite'ye* adlı çalışması 1929-1936 yılları arasına yoğunlaşmaktadır. Oktay Aslanapa'nın kaleme aldığı *İstanbul Üniversitesi -Kuruluş, Tarihçe, Teşkilat ve Öğretim Üyeleri* adlı eseri üniversitenin binaları, kadroları ve yönetmelikleri hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Osman Nuri Ergin'in uzun bir çalışmanın sonucunda kaleme aldığı *Türk Maarif Tarihi* de gerek maarif gerekse üniversite hakkında kıymetli bilgiler içermektedir. Hüseyin Atay'ın *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi* adlı eseri de medreselerin ıslahı ile ilgili yapılan çalışmaları ele alması hasebiyle değerli veriler sunmaktadır. Doğrudan İlahiyat Fakültesi hakkında yapılan akademik faaliyet, 2009 yılında gerçekleştirilen ve *Dârülfünun İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri* başlığıyla neşredilen çalışmadan ibarettir. Bunlar Dârülfünun'a giden süreçte medreseler, Fakültenin akademik kadrolarında görev yapan bazı önemli isimlerin hayatları ve fakülte dergisine dair çeşitli konuları içermektedir. Zikrettiğimiz tüm bu kıymetli eserler maarif, yüksek öğretim, Dârülfünun hakkında önemli bilgiler sunmakla beraber doğrudan İlahiyat Fakültesinin tarihine, eğitim yapısına, öğrencilerine, müfredatlarına, akademik personellerine ve eğitim sistemi içerisindeki yerine dair derinlemesine bilgi sundukları söylenemez.

Ünver ve Sarıkaya'nın 5 yıl gibi uzun bir araştırmanın sonucunda kaleme aldığı kitap bu bakımdan önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Kitap; Giriş, İlahiyat Fakültesi Tarihinin Arşiv Kaynakları, Sonuç, Ekler ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın giriş kısmında, Dârülfünunun on dokuzuncu yüzyıl boyunca geçirdiği evreler ele alınarak kuruluşunun ardından oluşturulan İlahiyat Şubesi tarihi hakkında bilgiler verilmiştir. "İlahiyat Fakültesi Tarihinin Arşiv Kaynakları" başlıklı bölümde ise araştırmada kullanılan arşiv malzemelerine yer verilmiştir. Çalışmanın temel kaynaklarının başında Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerine ait çeşitli fonlardaki belgeler gelmektedir. Osmanlı Arşivinin Maarif Vekâleti'ne (MF) ait ALY (Tedrîsât-ı Âliye), İBT (Tedrîsât-ı İbtidâiye) ve MKT (Mektûbi Kalemi) fonlarında bulunan ve fakültenin öğrencileri, müfredatları, akademik kadroları, öğrencilerin istihdamları gibi konularla ilgili veriler sunan belgeler kullanılmıştır. Cumhuriyet Arşivinin Başbakanlık, Milli Eğitim Bakanlığı, Kanunlar ve Kararnameler gibi fonlarındaki belgeler kullanılmıştır. Ayrıca İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivinde bulunan özellikle medreselerle ilgili birçok belgeye başvurulmuştur. Bunların yanında dönemin gündemini ve nabzını tutabilmek adına gazete arşivleri ve *TBMM Zabıt Cerideleri*'nden de istifade edildiği görülmektedir.

Bahsettiğimiz bu arşiv malzemelerinin yanında eserde kullanılan en önemli ve orijinal kaynak ise İstanbul Üniversitesinde bulunan hususi evraktır. İlahiyat Fakültesi hakkında en kapsamlı ve detaylı bilgileri içeren bu arşivde bulunan defter ve evraklar araştırmanın

en önemli dayanak noktasını oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde Meclis-i Müderrisîn, İmtihan, Kayıd, Sicil, Künye, Mezun, Vâride, Sâdıra ve Ücret bilgilerini içeren toplam 27 defter ve Dârülfünûn Emânetine (Rektörlüğü) ait pek çok kıymetli evrak bulunmaktadır. Tüm kaynakların yanı sıra konu ile alakalı basılı kaynaklar ve akademik araştırmalara ait eserlerden de istifade edilmiştir. Kullanılan malzemenin çokluğu, oldukça zahmetli bir çalışma neticesinde detaylı ve zengin bir eserin meydana getirilmesine vesile olmuştur.

Kitabın ilk bölümü “Sultan II. Abdülhamid’in İlahiyatı Dârülfünûn-ı Şâhâne Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi (1900-1908)” başlığı altında ele alınmıştır. Bu bölüm içerisinde şubenin kuruluşu, ders programı, hoca kadrosu ve ilk öğrencileri hakkındaki konular işlenmiştir. Konular öğrencilerin sayıları, yaşları, kökenleri, aileleri, nereli oldukları, barınmaları, mezunlar, mezun olanların istihdamı ve bölümde okumuş meşhur şahsiyetler hakkında detaylı bilgiler içermektedir.

İkinci bölüm “İttihâd ve Terakkî'nin İlahiyatı Dârülfünûn-ı Osmânî Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye / Şer'îyye Şubesi (1908-1914)” başlığını taşımaktadır. İkinci Meşrutiyet sonrası gerçekleştirilen reformlar ile Üniversitenin yapısı ve işleyişinde de bazı değişiklikler olmuştur. İkinci bölümde bu konuya da yer verilerek Şubenin, eğitim sistemi, ders müfredatları, idari ve akademik kadrolar, Şubeye ayrılan bütçeler gibi konuların yanında öğrenciler hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Öğrencilerin sayıları, kayıt tarihleri ve şekilleri, ücretleri, ücretli veya ücretsiz okuyanları, yaş ortalamaları, babalarının meslekleri, ikamet bilgileri, mezun olanlar ve olamayanlar, meşhur şahsiyetler gibi pek çok ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu bilgilerin ardından Şubeden mezun olan öğrencilerin istihdamı meselesi ele alınarak Şubenin 1914'teki kapatılma süreci anlatılmıştır.

Kitabın üçüncü ve son bölümü “Cumhuriyet'in İlahiyatı İstanbul Dârülfünûnu İlahiyat Fakültesi (1924-19233)” adı altında işlenmiştir. İlk olarak Fakültenin Cumhuriyet döneminde yeni adıyla tekrar açılması ve bu konu hakkında çıkan tartışmalara yer verilmiştir. Akabinde diğer iki bölümde de olduğu gibi, akademik kadrolar ve öğrenciler hakkında teferruatlı bilgiler verilmiştir. Bu doğrultuda ders müfredatları, idari ve akademik kadrolar, Fakülteye ayrılan bütçeler ve öğrenci profilleri işlenerek öğrencilerin sayıları, kayıt tarihleri ve şekilleri, nereli oldukları, ücretli ve ücretsiz okuyanlar, yaş ortalamaları, babalarının meslekleri, ikamet bölgeleri, mezun olanlar ve olamayanlar ile Fakültede okumuş tanınmış şahsiyetler hakkında etraflıca bilgi verilmiştir. Bölümün son kısmı ise mezun olanların istihdamı konusunu ele almakta ve Fakültenin kapatılması meselesiyle nihayete ermektedir.

Çalışmanın sonuç kısmında üç bölümde işlenen bilgilerin değerlendirmesi yapılarak İlahiyat Şubesinin misyonu, Osmanlı eğitim tarihindeki yeri ve yetiştirdiği önemli şahsiyetlere değinilmiştir. Ekler bölümünde 1900-1908, 1908-1914, 1924-1933 yıllarına ait müfredat cetvelleri, 1900-1933 yılları arasında Şubeden mezun öğrencilerin bilgileri ve 1900-1933

yılları arasında okuyan öğrencilerin ikamet ettiği medreselerin listeleri sıralanmıştır. Tüm bu bilgiler ve eklerin dışında kitap içerisinde pek çok ayrıntılı bilgi toplamda 40 tablo ve 21 grafik ile okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca çeşitli görsel malzemelerle de metin zenginliği sağlanmıştır. Bütüncül olarak değerlendirmek gerekirse eser nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin tüm imkânlarını kullanarak Türkiye'nin ilk İlahiyat fakültesinin 23 yıllık tarihini etraflıca ortaya koymaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren kurulması amaçlanan ve birkaç kuruluş tecrübesine konu olan Dârülfünûnun bünyesinde İlahiyat Şubesine rastlanmamakla beraber, 1900 yılında kuruluşundan itibaren şubeler içerisinde İlahiyat Şubesinin de varlığı dikkat çekicidir. Bu meyanda eğitim tarihimiz açısından müstesna bir yere sahip olan Dârülfünûn ve bünyesinde yer alan İlahiyat Şubesinin de önemli bir yere sahip olduğu muhakkaktır. Ünver ve Sarıkaya'nın kaleme aldığı bu eser hem bir yükseköğretim kurumunun derli toplu tarihini, etrafındaki dünyayı tanıtmayı hem de öğrenci merkezli bir eğitim tarihi incelemesi olması hasebiyle kıymeti haizdir. Bu bakımdan kitabın gerek eğitim tarihi ve Osmanlı toplumu gerekse müessese tarihi ve genel olarak İlahiyat sahasında çalışan araştırmacılar için faydalı olacağı muhakkaktır.

